

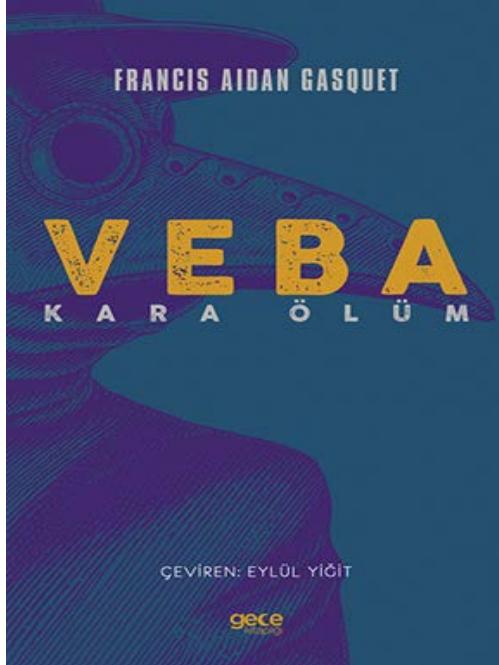
folk/ed. Derg, 2022; 29(2)-110. Sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review

**Gasquet, Francis Aidan (2021) *Veba-Kara Ölüm*.
Çev. Eylül Yiğit. Ankara: Gece Kitaplığı.**

ISBN: 9786258002676, 233 sayfa.

Ezgi Aydoğmuş*

* Bu kitap tanıtım/eleştirisi Ezgi Aydoğmuş (Dr. Arş. Gör. Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü) tarafından yazılmıştır. ezgiaydgms@gmail.com. ORCID 0000-0002-7024-5447

Orta çağın büyük dehşetinin öyküsünü anlatan Francis Aidan Gasquet'in kitabına geçmeden evvel bu hastalığın boyutu hakkında söylenebilecek en açıklayıcı ifadelerden biri, Andrew Nikiforuk'un şu sözleridir: "Vebanın geçtiği yerlerde hayatta kalmayı başaranlar, Tanrı ile becerikli yardımcısı Doğa'nın, insanları yok etmek için iş birliği ettiğini düşündüler. Modern dünya için nükleer bir savaş ne büyük bir dehşetse, veba da orta çağ dünyası için o denli büyük bir dehşetti." (Nikiforuk, 2018, s. 68). Hikmet Özdemir ise bu hastalığı "Doğu'dan alınan en ünlü salgın" olarak tanımlarken, 1347 yılında salgın sebebiyle Avrupa nüfusunun dörtte birinin vefat ettiğine dair tahminde bulunur (Özdemir, 2010, 19).

Francis Aidan Gasquet tarafından 1893'te yayımlanan bu kitabın basımına uzun yıllar ara verilmiştir. Ancak böylesine nadir bulunan bir eseri Gece Kitaplığı 2021 yılında gündemine alarak kitabı Türkçeye kazandırmıştır. On bölümden oluşan eser, 14. yüzyıl ortalarında dünyayı kasıp kavuran ve milyonlarca insanın vefatına yol açan büyük salgınla aynı adı taşımaktadır: "*Veba-Kara Ölüm*". Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisiyle mücadele edilen bu günlerde Orta çağa damga vuran başka bir salgın hastalığın öyküsünün Türkçeye kazandırılmış olması oldukça anlamlıdır.

Gasquet kitabının giriş bölümünde 1348-1349'daki Büyük Veba'nın hikâyesinin hiçbir zaman tam olarak anlatılmadığını ve hatta bu kadar hayati bir olaya gereken önemin verilmemesini belirtir (Gasquet, 2021, s. 11). Kitap 1893 yılında yazılmış ve kitaba konu olan salgın 14. yüzyıla ait olmasına rağmen bugün tüm dünyanın başka bir salgın hastalıkla mücadele ediyor olmasından dolayı bundan yüzlerce yıl önce ülkelerin böylesi kritik salgın durumlarında geçtikleri süreçler arasında benzerlikler bulunup bulunmadığını göstermesi bakımından da ayrıca önem taşır. Gasquet'in yakındığı husus ise böylesine büyük bir felaketin dönemin birçok İngiliz tarihi yazarı tarafından göz ardı edilmesi ve hatta salgının olduğu yılların sanki böyle bir hastalık yokmuşçasına İngiltere'nin en parlak devri olarak anlatılmasıdır. Kitapta yer alan bölümlerin başlıkları ise şu şekildedir: "Salgının Başlaması" (s. 17-28), "İtalya'da Salgın" (s. 29-44), "Veba'nın Fransa'da İlerleyişi" (s. 45-64), Diğer Avrupa Ülkelerinde Veba" (s. 65-75), "Veba İngiltere'ye Ulaşır" (s. 77-94), "Hastalığın Lonra'da ve Güney'de İlerleyişi" (s. 95-114), "Gloucester, Worcester, Warwick ve Oxford'da Salgın" (s. 115-124), "Hastalığın İngiltere'nin Kalanındaki Hikâyesi" (s. 125-153), Ülkenin İssızlaşması" (s. 155-181), "Büyük Felaketin Bazı Sonuçları" (s. 183-203).

Kitabın ikinci baskısına özel yazılmış önsöz kısmında Gasquet, kitabın uzun bir süre baskısının tükendiğini ve ikinci el kopyalarını temin etmenin de gün geçtikçe zorlaşmasından dolayı 14. yüzyıla damgasını vuran önemli bir salgına ilişkin bu yazının yeniden basıldığını belirtmiştir.

Gasquet, eserinin ilk bölümde, "*Salgının Başlaması*", adı geçen hastalığın Avrupa'ya ilk kez 1347 yılının sonbaharında ulaşmasına karşılık Doğu'da ortalama üç dört yıl daha önce ortaya çıktığına dair söylentiler olduğundan bahseder. Bu hastalığın Doğu'dan ticaret yolları aracılığıyla başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelere yayıldığını savunur. İlginç bir detay olarak günümüzde de "Kara Ölüm" adıyla anılan bu hastalığın ortaya çıktığı dönemde

aslında daha çok “veba”, “büyük mortalite”, “ölüm”, “Floransa vebası” gibi adlarla anıldığını belirtir. Gasquet, hastalığın alışılageldik Doğu vebasının veyahut da hıyarcıklı vebanın bir çeşidi gibi görüldüğünü söylemekle birlikte klasik bir vebanın gösterdiği belirtilere ilaveten bu hastalıkta daha değişik semptomların da görüldüğünü belirtir. Bu bölümde bu hastalığı klasik veba hastalığından ayıran özel belirtileri detaylı bir biçimde açıklar. Gasquet’in hastalıkla ilgili yer verdiği başka bir dikkat çeken detay ise bu hastalığa yakalananlarda hastalığın tesirinin ve ilerleyişinin oldukça farklı olmasıdır ve yazar yine bu tespitini de detaylandırarak açıklar.

Gasquet, kitabının “*İtalya’da Salgın*” adını taşıyan ikinci bölümünde, hastalığın 1348 yılının ilk günlerinde İtalya’ya geldiğini ve buna dair görüşlerini açıklar. Gasquet’e göre bu salgınla ilgili dünyanın her yerinden değerlendirmede bulunanların hastalığa dair kullandıkları terminolojideki benzerlik ise oldukça dikkat çekicidir. Aslında bu durum Gasquet’in de kitapta sıklıkla tekrara düşmesine yol açmış ve benzer süreçlerin benzer şekilde yaşanmış olması gerçeği kitaba yoğun bir şekilde yansımıştır. Yazar bu bölümde ayrıca salgının İtalya’daki seyrine ilişkin çarpıcı detaylara verirken, çeşitli isimlerden yaptığı alıntılarla düşüncelerini kuvvetlendirir. İtalya’da hastalık mezarlıklarda yer bırakmayacak şekilde yayılırken, yazar buna ilişkin bir örnek olarak Floransa’daki korkunç ölüm oranının hastalığın belli bir süre Avrupa’da “Floransa Salgını” adıyla anılmasına yol açtığından bahseder. Gasquet bu bölümde hastalığın bulaşıcılığının ne kadar ciddi boyutta olduğuna dair detaylara yer verirken, insanların hastalıktan kaçmak için nasıl mücadeleler verdiklerinden, nelerden vazgeçtiklerinden, kimleri göz ardı etmek ya da kimlerden uzak durmak hatta kaçmak zorunda kaldıklarından bahseder.

Gasquet, “*Veba’nın Fransa’da İlerleyişi*” başlıklı üçüncü bölümde hastalığın Fransa’nın güneyine İtalya’yla benzer zamanda geldiğinden ve yine gemiler aracılığıyla taşındığından bahseder. Yazar bu kısımda da konuyla ilgili çeşitli görüşlere yer vererek hastalığın Fransa’da ne kadar ciddi oranda kayıplara yol açtığını ispat etmeye çalışır. Bunlar arasında Gasquet’in yer verdiği şu alıntı dikkat çekicidir: “Baba oğlunu, oğul da babasını ziyaret etmedi. Hayırseverlik ölmüştü. Ölüm oranı o kadar yüksekti ki nüfusun taş çatlasa dörtte biri hayatta kaldı. Doktorlar bile bulaşma korkusuyla hastaları ziyaret etmeye cesaret edemediler ve ziyaret ettiklerinde de onları iyileştirmek için hiçbir girişimde bulunmadılar; bu nedenler hastalığın son demlerinde iyileşmeyi başaran birkaç kişi haricinde hastalananların neredeyse hepsi öldü.” (s. 53). Gasquet’e göre Fransa’daki bu salgına dair en detaylı anlatım 1368’den önce yazılmış olan Nangisli William’ın vakayinamesinin devamında yer almaktadır.

Dördüncü bölüm olan “*Diğer Avrupa Ülkelerinde Veba*” kısmında ise yazar bu felaketin Sicilya, Sardunya ve Korsika’dan Balear Adaları’na, 1348 yılı başlarında İspanya’ya ulaştığına, Sebenico, Avusturya ve Macaristan’a, Mürz vadisine, Neuberger’a ve Steiermark gibi yerlere hastalığın gelişine dair ayrıntılı bilgiler vermekle birlikte hastalığın Avrupa’daki hareketlerini daha detaylı takip etmenin gereksiz olduğunu savunur. Bunu da neredeyse her ülkenin yıllıkları, çoğu yerin sırayla ziyaret edildiğini ve salgın nedeniyle az ya da çok nüfu-

sun azaldığını tartışmaya yer bırakmayarak kanıtlamasına dayandırır (s. 65-70). Gasquet bu bölümde ayrıca manastırlardan alınan kayıtların önemini de vurgular. İsveç'e dair ise yine önemli bir tespite yer verir ki o da şudur; "İsveç'in başkentinde veba salgını patlak verdiğinde, sokakların cesetlerle dolup taşıdığı" ve kurbanlar arasında kralın iki erkek kardeşi Hacon ve Knut'un da bulunduğu kaydedildi." (s. 74).

Yazar, "*Veba İngiltere'ye Ulaşır*" başlıklı beşinci bölümde hastalığın İngiltere'ye ilk defa ulaşımının 1348 sonbaharına rastladığından ve aynı senenin yaz mevsiminde Kuzey Fransa'nın da aynı hastalıkla mücadele ettiğinden bahseder. Yazar hastalığın İngiltere'deki yayılımına ilişkin Canterbury Mahkemesi'nin çağdaş Yazı İşleri Müdürü Robert of Avesbury'den yaptığı alıntıyla durumun ciddiyetini göstermektedir ki o da şöyledir; "bir yerden bir yere hızlıca bulaştı durdu. Sabah sağlıklı olan birçok kişi gün ortasını bile göremeden, (bazı zenginler hariç) saygı bile görmeden ölüyordu. Ölmeye mahkûm olanların çoğu üç günden uzun yaşayamıyordu, en fazla dört günü görebiliyorlardı. Aynı gün aynı mezara yirmi, kırk, altmış ve çoğu kez daha fazla ceset atılıyordu." (s. 80). Piskoposluk kayıtlarını başlıca kaynak olarak alan Gasquet bu kayıtları hastalık nedeniyle hayatını kaybedenlerin oranı hakkında sağlıklı bir fikir edinebilmenin tek yolu olarak gördüğünü ve bu nedenle bu kayıtların bir an bile göz ardı edilmemesi gerektiğini açıklar. Yazarın adı geçen kayıtlara bu kadar önem vermesinin altında yatan temel unsur, ölüm oranlarının halka kıyasla din adamları arasında daha fazla olduğu inancı ve bu sayede din adamları üzerinden yapılacak inceleme sayesinde sıradan halk arasındaki vefat oranlarına ilişkin bir öngörude bulunabileceği düşüncesidir (s. 80-81). Gasquet bu bölümde ayrıca piskoposluk kayıtlarının önemini detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra, asıl ölüm tarihleri ile bu kayıtlar arasında farklılıklar bulunabileceğini de belirtir ve bunu şu şekilde açıklar: "esas ölümün kayıtlardakinden biraz daha erken gerçekleştiğini ve bu yüzden kayıtlarda bir miktar gecikme olmasının kaçınılmaz olduğunu akılda tutmak gerekir." (s. 88). Bölümün sonlarında Gasquet, piskoposluk kurumlarının vebanın ilerleyişi ile ilgili yaptığı bir incelemede, salgının kuzeyde ve güneyde hemen hemen aynı anda başladığını belirtir. Yazara göre bu hastalık yüksek ihtimalle balıkçı tekneleri aracılığıyla bir yerden başka bir yere kolaylıkla taşınmakta, hastalıktan en çok mustarip olan yerler genellikle kıyı kentleri olmaktadır (s. 92).

Gasquet, "*Hastalığın Lonra'da ve Güney'de İlerleyişi*" adlı altıncı bölümde İngiliz bir yazardan yaptığı alıntılarla hastalığın yayılımına ilişkin bilgiler verir. Hastalığın vahametini anlatmaya yetecek türden olan bu ifadelerle bakıldığında Gasquet'in neden bu alıntılara doğrudan yer verdiği kolaylıkla anlaşılır. Alıntılarda salgın dolayısıyla artık sağlıklı bireylerin bile hastalıktan vefat edenleri defnetmeye güçlükle yetiştiklerine, ölenleri defnedecek mezarlık alan kalmadığına dair detaylar yer almaktadır. Bu bölümde dikkat çekenlerden birisi de Gasquet'in salgın döneminde din adamlarının hastalığın bulaşma ihtimalinden dolayı görevlerini yapmayı reddettiklerine dair yer verdiği ifadelerdir. Salgının neden olduğu tahribatı anlatmak için Gasquet farklı yazarlardan yaptığı alıntılarla görüşlerini güçlendirmeye çalışır.

Kitabın yedinci bölümü olan “*Gloucerster, Worcester, Warwick ve Oxford’da Salgın*” kısmında ise yazar salgının adı geçen yerlerde-yarattığı etkinin her ne kadar güney kesimindeki ilerleyiş kısmında anlatılmış olsa da ayrıca daha yüzeysel olarak bile olsa ayrı bir bölümde anlatmayı uygun bulduğunu ifade eder. Bu bölümün başında Gasquet’in değindiği önemli bir detay aslında Gasquet’in eserine ilişkin yapılacak değerlendirme için de temel olacak niteliktedir. Çünkü Gasquet burada farklı ülkelerin çeşitli yazarlarından yaptığı alıntılar arasında müthiş bir benzerlik olduğunu ve dolayısıyla çok fazla tekrar bulunduğunu açıkça belirtir. Nitekim bu durum Gasquet’in anlatımına da yoğun bir biçimde yansır. Aslında hastalığın verdiği hasarın boyutunu anlatmak için yer verilen bu alıntılar okuyucuyu tekrara düşürmesi bakımından Gasquet’in eserinde göze çarpan önemli bir unsurdur. Çünkü tablo neredeyse her yerde aynıdır.

Gasquet, “*Hastalığın İngiltere’nin Kalanındaki Hikâyesi*” başlıklı sekizinci bölümde yine başvuru kaynağı olarak piskoposluk kayıtlarını kullanır. Yazar “cemaat mensupları arasındaki ölümler neticesinde ruhban sınıfının yoksullaştığını ve dolayısıyla bu grubun gelirlerinde bir azalmanın söz konusu olduğunu” açıklar (s. 131). Birçok şehrin vergi ödemekten muaf tutulduğu, ölüleri gömmek için yeni yerler açıldığı, din adamları arasında-süratle artan ölüm oranları ve onların mesleklerini yapmaktan geri durmaya çalışmaları kısaca en net ifadeyle bu salgına karşı İngiltere’de verilen hayatta kalma mücadelesi Gasquet tarafından detaylı olarak anlatılır. Gasquet bölümün sonunda yaptığı alıntıyla bu hastalığın İngiltere’ye verdiği zarara ilişkin, “illet o kadar bulaşıcıydı ki İngiltere’de girdiği evde neredeyse kimseyi sağ bırakmadı. Papazlar, rahipler ve günah çıkartan diğer din adamları bazı durumlarda o kadar hızlı hastalandılar ki, itiraflarını dinledikleri hastalarından bile önce hayatlarını kaybettiler. Çoğu evde ebeveynler çocuklarına, karı koca birbirine yaklaşmayı reddetti.” (s. 153) ifadelerine yer vererek salgının yıkıcı etkisinin anlaşılmasına katkı sağlar.

Dokuzuncu bölüm olan “*Ülkenin Issızlaşması*” kısmında ise hastalıkla ilgili bazı istatistiksel verileri ve bu salgının yarattığı bazı sonuçları ele almak gerektiğini belirtir (s. 155). Burada da yine başvuru kaynağı piskoposluk kayıtları olmakla birlikte kurumlara yapılan atama sayılarına, hastalık dolayısıyla ortaya çıkan vefat sayılarına ve bu vefatlar neticesinde birçok toprağın sahihsiz kalışına ilişkin ayrıntılı bir biçimde sayısal verilere yer veren Gasquet, bunu yaparak “okuyucunun vebanın yol açtığı korkunç ölüm oranını ve bu kadar çok sayıda kişinin ülkenin her yerinden aniden göç etmesinin yarattığı sosyal zorluk ve değişiklikleri anlamasını sağlamayı” (s. 158) amaçladığını açıklar. Gasquet her rahibin vefatının, cemaatinden pek çok kişinin de vefatı anlamına geldiğine inanır ve bu sayede elle tutulur başka hiçbir bilgi ve belge bulunmasa dahi salgının büyüklüğü hakkında rahatlıkla fikir beyan edebileceğini savunur (s. 158). Kısaca bu bölümde de yazar İngiltere’nin çeşitli yerlerinden salgına dair detaylara yer vererek hastalığın boyutunu göstermeye çalışır.

Gasquet, “*Büyük Felaketin Bazı Sonuçları*” başlıklı onuncu bölümde genel bir değerlendirme yapar ve salgından kaynaklanan can kayıplarının İngiltere’de her noktada çok yüksek seviyelerde olduğunu belirtir. Ama eldeki veri eksikliklerinden dolayı salgında ölenlerle il-

gili yaklaşık bir sayı verilebildiğini yani o ana kadar net bir sayısal veriye ulaşamadıklarını açıklar. Bununla beraber Gasquet yaptığı tahminler üzerinden bu vebanın toplam nüfusun yarısının ölümüne yol açtığına dair yorumlamada bulunur. Yazar ayrıca bu bölümde yaşanan can kayıplarından dolayı artan iş gücü ihtiyacı, çalıştırılacak işçi bulunamadığı için artan ücretler gibi meselelere de yer verir. Tüm bunlara ilaveten vebanın eğitim, mimari ve hatta din adamları açısından etkileri de yazarın yer verdiği hususlardır. Bunlar arasında önceki bölümlerde detaylı olarak anlatılan salgının din adamları üzerindeki etkisi diğer bir deyişle din adamlarının çok büyük bir kısmının salgına kurban gitmesi Gasquet'e göre beraberinde ciddi sorunlar da getirmiştir. Yazar din adamları sayısında azalmaya bağlı olarak genç, tecrübesiz hatta eğitimsiz din adamlarının yetiştirilmeye zorlandığını ve bunun etkisinin ise gelecek nesillerde ortaya çıkacağını açıklar (s. 192) ve bu görüşünü örneklerle güçlendirir. Gasquet böylesi bir felaketle insanlığın bir daha karşılaşmasına pek ihtimal vermezken bu dönemi incelemek isteyenler için salgının yıkıcı etkisinin yanında dikkate değer bir gelişme çağı olarak da nitelendirir (s. 203).

Sonuç olarak Gasquet'in eseriyle ilgili en önemli eksiklik yazarın detaylı bir inceleme yapmaya çalışırken sıklıkla tekrara düşmesidir. Çünkü hastalığın seyri genel olarak bakıldığında her yerde benzer şekilde ilerlemiştir ki yazar da bunu belirtmiştir. Ancak tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgın döneminde tarihin önemli bir salgınını anlatan Gasquet'in eserinin Türkçeye kazandırılması başta tarih meraklıları olmak üzere salgın konusuyla ilgilenenler için oldukça zengin bir kaynak sunmaktadır. Kara Ölüm adını taşıyan bu salgın Gasquet'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere söz konusu yıllarda adı gibi kara günler yaşanmasına yol açmıştır. Gasquet'in eseri her ne kadar İngiltere odaklı olsa da yaptığı değerlendirmeler bu salgının o yıllarda tüm Avrupa'yı etkisi altına aldığını net bir biçimde göstermektedir.

Kaynakça:

Nikiforuk, Andrew. *Mahşerin dördüncü atlısı: Salgın ve bulaşıcı hastalıklar tarihi*. (Çev. Selahattin Erkanlı) İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Özdemir, Hikmet. *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.